

INGLIZ VA O`ZBEK TILLARIDA FRAZEOLOGIK BIRIKMALAR

ELSEVIER

Received: 22-03-2023

Accepted: 22-03-2023

Published: 22-03-2023

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7782681>

Qodirova N.M

PHD

Shamsiyeva Saodatoy

1-bosqich magistranti

Abstract: Ushbu maqolada Tilshunoslikning boshqa sohaları singari frazeologiya ham o'zining shakllanish va taraqqiyot bosqichlariga ega. Frazeologizmlar kelib chiqishi jihatdan juda qadimiy bo'lsa-da, frazeologiya fani qariyb ikki yuz yilni o'z ichiga olishi olishi haqida, frazeologik birliklar haqida so'z boradi.

Keywords: tilshunoslik, frazeologiya, rivojlanish, tuzilish, birikma, til, birliklar, taqqoslash.

About: FARS Publishers has been established with the aim of spreading quality scientific information to the research community throughout the universe. Open Access process eliminates the barriers associated with the older publication models, thus matching up with the rapidity of the twenty-first century.

Frazeologiya atamasi ibora, bilim, tushuncha ma'nolarini ifodalaydi. Frazeologiya tilshunoslikning alohida bir qismi bo'lib shakllanganiga hali ko'p vaqt bo'lmagan bo'lsa-da, uning kelib chiqish tarixi til taraqqiyotining ilk bosqichlariga borib taqaladi. Ilmiy tadqiqotlardan ma'lum bo'lishicha, frazeologik birliklar til bilan birga paydo bo'lib, til bilan birgalikda rivojlanib kelgan. Ammo jamiyatning turli davrlarida ularning o'rni va ahamiyati turlicha baholanadi. Frazeologizmlar tuzilishi, leksik-semantik, funksional-uslubiy va sintaktik vazifalari, shuningdek, o'ziga xos shakllanish xususiyatlariga ega bo'lgan til birligidir. Frazeologik birliklarning quyidagi turlari mavjud: frazema va idiomalar. Frazemalar kontekst tobe va aniq indikatoridan tashkil topgan birliklar hisoblanadi. Idiomalar esa kontekstdagi umumiy ma'noni belgilab beruvchi, tobe va aniqlovchi unsurlarning to'laligi va tengligini belgilovchi leksik birliklardir. Frazeologik birliklarning xar bir turi va shakli aniq mikrotuzilma deb qaralishi mumkin. Ularni tarjima qilish vaqtida vazifadosh, teng lingvistik birliklar ikki til o'rtasida taqqoslab tanlanadi. Taqqoslash tamoyili o'rtadagi o'xshashlik va farqni ko'rsatib beradi. Bu tizimning ba'zi qismlari shaklan teng (qisman yoki butunlay), ba'zilarining esa muqobil varianti umuman topilmasligi mumkin.[2]

Frazeologik birikmalar asosan so'zlar birikmasidan iborat, boshqacha aytganda, frazeologizmlar tilning alohida birligi bo'lib, tuzilishiga ko'ra erkin bog'lanma yoki gapga teng, to'liq yoki qisman semantik qayta shakllangan obrazli, turg'un so'z birikmalarini o'z ichiga oladi. Frazeologizmlarning aksariyati ingliz tilida ham, boshqa xildagi tillarda ham xalq tomonidan yaratilgan, ularning mualliflari ma'lum emas, kelib chiqish manbalari aniq emas. Shu ma'noda frazeologik olim A.V. Kunin ingliz tili frazeologizmlarining ko'pchiligining muallifi noma'lum bo'lib, ular xalq tomonidan yaratilgan degan fikrlarni asosli ravishda

ko'rsatib o'tgan. Ammo ba'zi frazeologik birliklarning kelib chiqish manbalarini aniqlash mumkin. Shu ma'noda frazeologiya tilning umumiy tizimiga kiruvchi mikrosistema bo'lib, bu tizim o'zida o'tmish merosni, qadriyatlarni aks ettiradi, avloddan - avlodga o'tadi. Tizimni tashkil etuvchi frazeologik birliklarning ko'pchiligi ma'lum tilning boyish manbaidir. Frazeologik tizimni frazeologik birliklar, ularning asosiy komponentlari o'rtasidagi munosabatni tashkil etadi. Frazeologizmlar birdan ortiq so'zlardan tashkil topgan, ma'no va shakl jihatdan turg'un bo'lgan so'zlar bog'lanmasidir. Frazeologizmlar ko'chma ma'noda, obrazli ifodalarda qo'llaniladi hamda tarixiy qo'llanish me'yorlariga, usullariga ega bo'lib, ularning ma'nosi muayyan nutq jarayonida oydinlashadi. Frazeologizmlar so'z birikmasi yoki gap shaklida bo'lsa ular nutq birligi bo'lgan gaplardan farq qiladi. Ular lug'aviy birlik sifatida ko'p jihatdan so'zlarga yaqin turadi, so'zlarga xos bo'lgan juda ko'p xususiyatlar frazeologizmlarga ham xosdir.

Frazeologiyaning obyektini belgilashda turli xil farazlar mavjud. Frazeologiyaning obyektini faqat turg'un birikmalar tashkil qiladi. Frazeologiyafani frazeologik birliklarni ma'noviy struktural xususiyatlarini tadqiq qiluvchi, ularning til sistemasida paydo bo'lishi va nuqtda ishlatish xususiyatlarini o'rganuvchi fan deb ta'riflangan.

"Frazeologiya" atamasi yunoncha "frama" (phrasis- ifoda, nutq o'rami)so'zidan olingan bo'lsada, bu atama turlicha ma'nolarni ifodalash uchun xizmat qiladi. Shu sababdan frazeologiya atamasi tilshunoslikda ikki ma'noda qo'llaniladi: tildagimavjud frazeologik birliklarning jami ma'nosida, hamda shunday birlilarni o'rganuvchi soha ma'nosida. Demak, frazeologiya iboralar haqidagi ilm demakdir.

Tilshunoslikning boshqa sohalari singari frazeologiya ham o'zining shakllanish va taraqqiyot bosqichlariga ega. Frazeologizmlar kelib chiqishi jihatdan juda qadimiy bo'lsa-da, frazeologiya fani qariyb ikki yuz yilni o'z ichiga oladi.¹ Frazeologiya ilmining asoschisi shveytsariyalik olim Sharl Ballidir. U o'zining "Frantsuz stilistikasi" (1909) nomli asarida so'z birlashmalari, ya'ni frazeologik birliklarni tadqiq etuvchi maxsus boblar kiritgan. Ferdinand de Sossyur esa sintagma, uning belgilari haqida o'z qarashlarini bayon etgan. Tilda shunday tayor birliklar borki, ularning lisoniy tabiati ma'nosi va sintaktik xususiyatidan kelib chiqdi, bunday birikmalar tayyor holda, an'anaga ko'ra qo'llanadi, degan edi.

Frazeologiya tilshunoslikning keyingi taraqqiyotida tez rivojlangan sohalardan biridir. Rus va ingliz tilshunosligida frazeologiya ancha ilgari o'rganila boshlangan bo'lsa, o'zbek tilshunosligida bu soha sistemali ravishda o'rganila boshlanganini o'tgan asrning 40-50- yillariga to'g'ri keladi. Bu davrda Sh. Raxmatullayev (1969), G.A.Bayramov (1970), G.X.Axunzyakov (1974), V.G.Uraksin

(1975), L.K.Bayramova (1983), M.F.Chernov (1986) larning doktorlik dissertastiyalari frazeologizmlar tadqiqiga bag'ishlangan.

V.V.Vinogradov frazeologizmlarni uch sinfga tasniflaydi.

1. frazeologik chatishmalar (phraseological fusions).

2. frazeologik qo'shilmalar (phraseological units).

3. frazeologik birlashmalar (phraseological collocations or combinations).

Frazeologik chatishmalar-komponentlarining ma'nosi butun birlikning ma'nosiga aloqador bo'lmagan frazeologizmlardir.

Frazeologik birlashmalar o'ziga xos valentlikka ega bo'lgan so'zlardan tashkil topgan. Bunday frazeologik birliklarning komponentlaridan biri o'zining to'g'ri ma'nosida, qolganlari metaforik ma'noda qo'llanadi. Frazeologik birlashmalar ma'lum darajada semantik jihatdan bo'linmasdir.

Masalan: heavy father – teatr asaridagi asosiy rol; to kick the bucket – o'lmoq; red tape – byurokratik metod kabi frazeologizmlar yaxlit holda bir ma'no beruvchi frazeologizmlardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1) Abdullayev A. Frazeologizmlarning ekspressivlik xususiyati. – T.:O'TA. 1976. 5-son.
- 2) Abdullayev A. O'zbek tilida ekspressivlikning ifodalanishi. – T.: Fan.1983.
- 3) Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. – М. 1963.-С.46-49.
- 4) Ахманова А. С. Словарь лингвистических терминов. – М.: СЭ.1966.- С.17-